

Kinderopvang: waarheen, waarvoor?

Egbert Jongen

De formele kinderopvang in Nederland is de afgelopen jaren stormachtig gegroeid. Het gebruik van en de subsidies voor formele kinderopvang zijn inmiddels vergelijkbaar met Scandinavië. Een macro-economische analyse suggereert dat de recente intensiveringen met name hebben geleid tot het formaliseren van informele opvang. De bijdrage aan andere formele productie is beperkt geweest. Als participatie-instrument lijken kinderopvangsubsidies inmiddels grotendeels uitgewerkt. Een verdere intensivering is wellicht nog te motiveren vanuit het oogpunt van de ontwikkeling van het kind. Een lezing van de literatuur suggereert echter dat we ons wat dat betreft niet rijk moeten rekenen.

1 Inleiding

We gaan terug naar het jaar 2004. George W. Bush wordt voor een tweede termijn gekozen tot president van Amerika en Nederland was internationaal gezien op zijn best een middenmoter wat betreft het gebruik van en subsidies voor formele kinderopvang. Wie had toen kunnen bevroeden dat er in 2008 een Afro-Amerikaan tot president van Amerika zou worden gekozen en dat Nederland internationaal zou doorstoten naar de top wat betreft gebruik van en subsidies voor formele kinderopvang? Beide uitkomsten leken toen waarschijnlijk even onwaarschijnlijk.

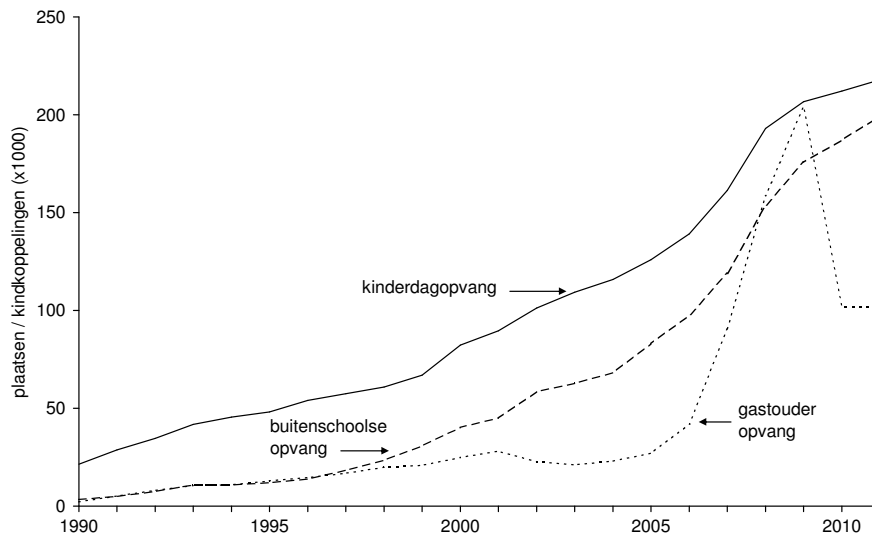
Er is de afgelopen jaren veel veranderd op het gebied van kinderopvang. De overheidsuitgaven aan formele kinderopvang zijn fors gestegen, en ook het gebruik van formele kinderopvang is sterk gegroeid. In dit artikel zoek ik antwoorden op enkele prangende vragen bij de recente ontwikkelingen. Waar komt de recente sterke groei in de formele kinderopvang vandaan en waar gaat dit naartoe? Wat is de bijdrage van de recente intensiveringen aan de arbeidsparticipatie? En wat weten we over het effect van deelname aan formele kinderopvang op de ontwikkeling van kinderen? Deze vragen

komen hieronder successievelijk aan bod. Aan het eind trek ik enkele conclusies.

2 Verleden en toekomst van de formele kinderopvang

Figuur 1 geeft de groei in de formele kinderopvang sinds 1990, en de verwachte groei tot en met 2011 (de middellange termijn). Formele kinderopvang bestaat uit kinderdagopvang (KDV) voor 0-3 jarigen, buitenschoolse opvang (BSO) voor 4-12 jarigen en gastouderopvang (GOO) voor 0-12 jarigen.¹ Hieronder volgt achtereenvolgens een analyse van de periode voor de Wet kinderopvang (1990-2004), de periode sinds de Wet kinderopvang (2005-2007), de middellange termijn (2008-2011), en de lange termijn (>2011).

Figuur 1 Het gebruik van formele kinderopvang in Nederland: 1990-2011 (realisaties 1990-2007, projectie 2008-2011).

Bron: CBS (Statline en diverse jaargangen van het Statistisch Jaarboek), OC&W (persoonlijke communicatie) en eigen berekeningen.

¹ Voor de kinderdagopvang en buitenschoolse opvang rapporteert het CBS het gebruik zowel in deelnemende kinderen als in aantallen plaatsen (het gros van de kinderen wordt in 'deeltijd' opgevangen), voor de gastouderopvang alleen het aantal deelnemende kinderen ('kindkoppelingen').

De periode 1990-2004: gestadige groei. In 1990 waren er ongeveer 25 duizend plaatsen in de KDV. BSO en (formele) GOO kwamen toen bijna niet voor. Vervolgens was er sprake van gestadige groei tot de invoering van de Wet kinderopvang in 2005. Over de periode 1990-2004 groeiden de KDV, de BSO en de GOO gemiddeld met respectievelijk 9%, 18% en 3% per jaar. Daarbij zij opgemerkt dat de GOO zich aan het eind van de periode (2000-2004) leek te stabiliseren.

De volgende factoren hebben vermoedelijk een belangrijke bijdrage geleverd aan de groei in de verschillende vormen van opvang:

- De groei in de vrouwenparticipatie. Over de periode 1994-2004 groeide het arbeidsaanbod (in personen) van vrouwen tussen de 20 en 45 jaar met 1,7% per jaar.
- Een daling van de prijs van formele opvang. Steeds meer ouders konden gebruik maken van een gesubsidieerde gemeente- of bedrijfsplaats.²
- Een daling van de wachtlijsten in de formele opvang. In 1990 stonden er bij een gebruik van 31 duizend voltijdsplaatsen 40 duizend ‘voltijdsplaatsen’ op de wachtlijst, 130% van het gebruik (zie CPB, 1998). In 2002 was dit al gedaald naar rond de 18% voor kinderdagopvang en 14% voor buitenschoolse opvang (zie Ooms e.a. 2003)
- Een verschuiving in de voorkeuren ten faveure van formele kinderopvang (zie Portegijs e.a. 2006). Daarbij kijken ouders wellicht naar de norm in een groep van ‘peers’, waarbij een steeds groter deel van de ‘peers’ gebruik maakt van formele opvang.
- Een toename in het aantal kinderen in de leeftijd 0-12 jaar, in totaal 7% over de periode 1990-2004.

Het is moeilijk om een decompositie te maken van de groei naar deze factoren. Informatie over de groei in bovenstaande factoren in de toekomst kan echter wel behulpzaam zijn bij het bepalen van de ‘trendmatige’ groei in de formele kinderopvang op de middellange en lange termijn.

2005-2007: Groeiversnelling, met name bij gastouderopvang. In 2005 is de Wet kinderopvang ingevoerd. Deze wet bracht uniformiteit in de subsidiëring van kinderopvang, welke vervolgens in 2006 en 2007 met name voor de hogere inkomens³ werd geïntensiveerd. Betaalden ouders in 2005

² Tussen 1994 en 2001 steeg het aantal gesubsidieerde bedrijfsplaatsen volgens het Statistisch Jaarboek van CBS van 25 naar 82 duizend.

³ Deels ter compensatie van de resulterende hogere ouderbijdrage na de invoering van de Wet kinderopvang voor de hogere inkomens, zie Plantenga e.a. (2005).

gemiddeld nog 37% van de kosten, in 2007 was dit gedaald naar 19%.⁴ Hierdoor kreeg de vraag naar formele kinderopvang een extra impuls. De groei in de kinderdagopvang en de buitenschoolse opvang steeg naar gemiddeld 12 respectievelijk 20% per jaar over de periode 2005-2007. Ook de Motie Van Aartsen-Bos, die sinds de zomer van 2007 scholen verplicht buitenschoolse opvang te regelen als ouders daarom vragen, heeft wellicht aan deze groei bijgedragen. De overheidsuitgaven aan KDV en BSO groeiden nog harder door het collectiviseren van de voorheen vrijwillige werkgeversbijdrage in 2007.

Daarnaast zette de Wet kinderopvang de deur open voor een sterke groei in de gastouderopvang, gemiddeld 58% per jaar over de periode 2005-2007 (met 115% in 2007 als absolute uitschieter). Voor de Wet kinderopvang werden alleen de kosten van het gastouderbureau vergoed. Door de Wet kinderopvang kregen ouders een subsidie per uur opvang. Bovendien werd het mogelijk om opvang door familie en bekenden op te voeren als gastouderopvang. Voor veel ouders en gastouders bleek dit (uiteindelijk) een interessante financiële bonus.

2008-2001: Afvlakkende groei KDV en BSO en beteugeling GOO. Data van de Belastingdienst voor de eerste helft van 2008 geven aan dat de formele opvang nog behoorlijk doorgroeit. Een extrapolatie van de recente groei suggereert dat de KDV en de BSO over 2008 zelfs wat harder zullen groeien dan in 2007⁵, terwijl de groei in de GOO afvlakt. Op de middellange termijn is het echter aannemelijk dat de groei terug zal vallen tot onder de trend van 1994-2004, om een aantal redenen:

- De participatie van vrouwen tussen de 20 en 45 jaar zal de komende jaren zowel structureel als conjunctureel veel minder hard groeien dan in het verleden.
- Het aanbod heeft de vraag grotendeels ingehaald, de wachtlijsten zijn sterk gekrompen.⁶
- Het aantal kinderen zal met enkele procenten afnemen. Het aantal kinderen 0-12 jaar zal volgens het CBS tussen 2007 en 2011 met 3% afnemen, en voor 0-3 jaar zelfs met 6%.⁷

⁴ Bron: OC&W (persoonlijke communicatie).

⁵ Verklaringen voor de blijvend hoge groei in 2008 zijn een resterend effect van de prijsverlagingen in 2006 en 2007, en van de Motie Van Aartsen-Bos die in de zomer van 2007 in werking is getreden.

⁶ Uit het eindrapport van de Taskforce Bestrijding Wachtlijsten Buitenschoolse Opvang getiteld "Groeistuipe!" blijkt bijvoorbeeld dat in augustus 2007 20 duizend kinderen op een wachtlijst stonden voor de BSO, bij een gebruik van ruim 215 duizend kinderen, minder dan 10%.

- Door de voorgestelde ombuigingen in de ouderbijdragentabellen voor 2009 zal de ouderbijdrage bovendien juist weer wat gaan stijgen, in tegenstelling tot in het verleden.

De internationale vergelijking hieronder ondersteunt de hypothese dat, in ieder geval bij de KDV, de grootste groei er wel uit is rond 2011. Rekening houdend met een resterende hogere incidentele groei op de korte termijn (waarvan we een inschatting hebben gemaakt op basis van een ‘technische analyse’ van de data uit 2007 en 2008) maar een lagere structurele groei op de middellange termijn (zeg de helft van de jaarlijkse groei over de periode 1994-2004) lijkt respectievelijk 8 en 14 procent groei per jaar voor KDV en BSO voor de periode 2008-2011 reëel. De GOO kan in 2009 nog behoorlijk doorgroeien. Daarbij moet echter bedacht worden dat de meeste ouders-gastouders zich inmiddels wel hebben aangepast aan de fiscale mogelijkheden, zeker na alle aandacht in de pers. Maar in 2010 worden de budgettaire uitgaven naar verwachting gehalveerd, en resteert over de gehele periode 2008-2011 nog een beperkte groei (van zo’n 3 procent per jaar).⁸

Tot slot, hoewel het aannemelijk lijkt dat de groei de komende jaren zal afvlakken om bovengenoemde redenen, is bovenstaande raming voor de verschillende opvangvormen mede gezien de sterke veranderingen in de groei in het recente verleden wel met de nodige onzekerheid omgeven. Incidentele factoren zoals de recente prijsverlagingen voor ouders kunnen samen met de trendmatige groei de sterke groei in de afgelopen jaren verklaren, zie de CPB Notitie “Een analyse van de groei van de formele kinderopvang in het recente verleden en de nabije toekomst” d.d. 14 mei 2008. Maar het is ook denkbaar dat we getuige zijn van een versnelling van de verschuiving van de voorkeuren ten faveure van formele opvang, een versnelling die bijvoorbeeld bij de BSO nog wel even kan doorgaan, waardoor de groei bijvoorbeeld ook hoger uit kan pakken. Daar staat dan weer tegenover dat het macro-economische beeld snel is verslechterd, wat de groei in de participatie en daarmee de vraag naar formele kinderopvang zal drukken. De groei kan, in ieder geval de komende jaren, dus ook lager uitvallen.

⁷ Recentelijk is het aantal geboorten tegen de verwachting in echter weer gestegen, zie het persbericht “Voor het eerst sinds 2000 meer geboorten” d.d. 11 november 2008 van het CBS.

⁸ In Figuur 1 is aangenomen dat de structurele besparing al in 2010 optreedt, de formele gastouderopvang wordt gemakkelijk weer informeel. In Figuur 1 is verder aangenomen dat het aantal kindkoppelingen net als de budgettaire uitgaven aan formele gastouderopvang met ongeveer 50 procent zal dalen.

Internationaal perspectief en de lange termijn. Een internationale vergelijking leert ons waar Nederland stond, staat en zal staan ten opzichte van het buitenland, en geeft bovendien een indicatie van het resterende groeipotentieel. Tabel 1 geeft internationaal vergelijkbare data over een aantal factoren die een rol spelen bij het gebruik van formele kinderopvang. De landen zijn gerangschikt naar deelnamepercentage 0-3 jarigen aan kinderopvang. De buitenschoolse opvang behandel ik apart (hierover is minder bekend).

Denemarken scoort voor 0-3 jarigen qua deelnamepercentage het hoogst, met de andere Scandinavische landen daarachter. Nederland scoorde in 2004 wat betreft deelnamepercentage nog achter alle Scandinavische landen, was in 2007 Finland voorbij en in de buurt van Zweden wanneer we de gastouderopvang niet meetellen, en zal in 2011 Noorwegen gepasseerd zijn. Als we de gastouderopvang meetellen, dan komt Nederlands zelfs boven IJsland en Denemarken uit.⁹ In termen van publieke uitgaven blijft Nederland dan echter nog achter, vanwege het grote aantal vrouwen dat in deeltijd werkt – en in deeltijd opvang gebruikt – en vanwege de relatief jonge leeftijd waarop kinderen in Nederland naar school gaan.

Het gebruik van kinderdagopvang op de ‘lange-termijn’ lijkt daarmee in 2011 wel grotendeels bereikt. De participatiegraad van vrouwen zit in 2011 al dicht bij zijn lange-termijn top, en de deeltijdfactor blijft naar verwachting ongewijzigd (zie Van Vuuren en Euwals 2006). Dit betekent dat er een gat blijft in termen van participatie – en dus kinderopvang – ten opzichte van Scandinavië. Omdat de ouderbijdrage op Scandinavisch niveau is, valt ook hier geen verdere groei van te verwachten, door de ombuigingen gaat zij bovendien weer wat omhoog.

Een onzekere factor is de buitenschoolse opvang. Over het internationale gebruik daarvan is (voorlopig¹⁰) slechts gedateerde sporadische informatie voorhanden. Data voor het midden van de jaren negentig van de vorige eeuw geven aan dat dit een hoge vlucht heeft genomen in Denemarken en Zweden, waar respectievelijk 62 en 64% van de 6-10 jarigen deelnam aan BSO (SCP 2000). De meeste andere landen waarover data worden gerapporteerd, inclusief Finland, kenden een beperkte deelname van rond de 5%. In Nederland ging in 2007 14% (12% exclusief gastouderopvang) van de 4-12 jarigen naar de BSO, en dit zou bij ongewijzigd beleid doorgroeien naar 24% (20% exclusief gastouderopvang) in 2011. Wil het gebruik van

⁹ Daarnaast gaan in Nederland veel kinderen, 31% van 0-3 jarigen in 2006, naar de ‘part-time opvang’ van de peuterspeelzaal.

¹⁰ De OESO komt naar verwachting eind 2008 met internationaal vergelijkbare cijfers over het gebruik van BSO.

de BSO in Nederland na 2011 doorgroeien dan moet er in ieder geval wat veranderen in de voorkeuren van ouders. Een enquête van Portegijs e.a. (2006) geeft aan dat maar 25% van de ouders BSO een goede opvangvorm vindt voor schoolgaande kinderen.

Tabel 1 Deelname aan kinderopvang 0-3 jarigen, en relevante factoren.

	Deelname- percentage 0-3 jarigen in 2004	Participatie- graad moeder kind<17 in 2005	Ouderbijdrage kinderopvang als % familie- inkomen in 2004 ^b	Betaald ver- lof in we- ken loon in 2004 ^c	Aandeel vrouwen in deeltijd in 2004	Leeftijd aanvang leerplicht in 2004
Nederland ^d	65	69	14	16	60	5
-2004	25(26)					
-2007	39(49)					
-2011	54(65)					
Denemarken	62	77	8	49	24	7
IJsland	59	85	20	31	-	-
Noorwegen	44	-	10	52	33	6
Zweden	40	83	8	62	21	7
België	39	60	5	16	34	6
Finland	35	76	9	30	15	7
Frankrijk	26	60	15	58	24	6
Ver. Koninkrijk	26	62	43	13	40	5
Portugal	24	68	6	18	14	-
Spanje	21	52	-	16	17	6
Ierland	15	58	45	15	35	-
Duitsland	9	55	9	25	37	6
Italië	6	48	-	20	29	6
Oostenrijk	4	65	19	38	30	-

^a Bron: OECD Family database, Van IJzerendoorn e.a. (2005) en eigen berekeningen.

Wanneer we het deelnamepercentage van 0-3 jarigen regresseren op de andere variabelen in de tabel voor alle OESO-landen waarvoor we data hebben, dan is alleen de participatiegraad van de moeder met kind significant (positief).

^b Bij een inkomen van 167% van het gemiddelde loon, met twee kinderen voltijds op de opvang.

^c De som van betaald moederschaps-, vaderschaps- en ouderschapsverlof vermenigvuldigd met de respectieve uitkeringsvoeten.

^d Tussen haakjes: inclusief gastoudergezinnen, maar exclusief het aantal kinderen dat naar de peuterspeelzaal gaat, 31% van de 0-3 jarigen in 2006.

Maar ook bij een verschuiving in de voorkeuren ten faveure van formele opvang zal het gebruik van de BSO in Nederland op de lange termijn ver-

moedelijk lager zijn dan in Denemarken en Zweden. Moeders in Nederland blijven naar verwachting voor een groot deel in deeltijd werken, families gebruiken daarom *ceteris paribus* minder BSO dan in Denemarken en Zweden. Bedenk daarbij dat de paar uren opvang na school makkelijker informeel zijn te overbruggen dan een hele dag opvang voor een baby of een peuter.

3 Kinderopvang en arbeidsparticipatie

Een relevante vraag bij de sterke groei in de subsidies voor formele kinderopvang is de mate waarin zij hebben bijgedragen aan een hogere arbeidsparticipatie. Kinderopvangsubsidies zijn in principe een interessante beleidsoptie om het arbeidsaanbod te stimuleren. Kinderopvang is grotendeels complementair met arbeid en een lagere prijs voor kinderopvang stimuleert daarom de arbeidsparticipatie van ouders. Bovendien beïnvloeden de kosten van kinderopvang vaak de participatie van tweede verdieners, meestal een vrouw, en deze reageren relatief sterk op wat zij na aftrek van de kosten van kinderopvang aan loon overhouden (zie Evers e.a. 2008).

Er zitten echter twee adders onder het gras. Ten eerste, de subsidies moeten gefinancierd worden. Dit heeft vaak een negatief effect op de participatie, bijvoorbeeld wanneer de schijftarieven van de loon- en inkomstenbelasting verhoogd moeten worden. Ten tweede, kinderopvang bestaat uit formele en informele kinderopvang. Een hogere subsidie voor formele kinderopvang leidt niet alleen tot meer participatie door ouders maar ook tot het vervangen van informele door formele opvang, met slechts een beperkt effect op de participatie.¹¹

Om bovenstaande effecten te illustreren volgt hieronder een analyse van de belangrijkste beleidswijzigingen en -voorstellen sinds de invoering van de Wet kinderopvang in 2005. Meer specifiek behandel ik achtereenvolgens het effect van de wijzigingen in de ouderbijdragentabellen en in de gastouderopvang. De gastouderopvang behandel ik apart omdat de relatie met arbeidsparticipatie vermoedelijk anders is. Na de analyse van de recente wijzigingen en voorstellen van het kabinet besteed ik ook kort aandacht aan enkele recente voorstellen voor de ouderbijdragensystematiek van anderen, zoals het voorstel van de ‘Commissie Bakker’ waarbij het in-

¹¹ Ter illustratie, in 1995 was het aandeel formele kinderopvang in het totaal van formele en informele kinderopvang voor 0-3 jarigen 16% (bron: Groot en Maassen van den Brink 1996), in 2006 was dit reeds 41% (bron: CBS).

komen van de tweede verdiener niet wordt meegenomen bij het bepalen van de ouderbijdrage.

De effecten van de maatregelen zijn gesimuleerd met behulp MIMIC. In MIMIC is de relatie tussen kinderopvang en arbeidsparticipatie expliciet is gemodelleerd.¹² In het model kunnen ouders kiezen hoeveel zij willen werken, en indien nodig of zij gebruik maken van formele of informele opvang. Het model vertaalt in feite een hogere subsidie voor formele kinderopvang in een hoger nettoloon, waarbij in acht wordt genomen dat een deel van de ouders dan bovendien overstapt van informele naar formele opvang. Voor de kalibratie van de arbeidsaanbodelasticiteit is gebruik gemaakt van de meta-analyse van Evers e.a. (2008) en voor de kalibratie van de prijselasticiteit van de formele kinderopvang van de meta-analyse van Ooms e.a. (2003).

Wijzigingen in de ouderbijdragentabellen. In 2005 is de Wet kinderopvang ingevoerd. Deze wet bracht uniformiteit in de subsidiëring van de verschillende vormen van kinderopvang. In 2006 en 2007 is de subsidie vervolgens verhoogd, met name voor de middeninkomens en de hogere inkomens. Figuur 2 geeft de verandering in de ouderbijdrage voor het eerste kind naar gezinsinkomen tussen 2005 en 2007, en na de voorgestelde ombuiging in 2009.¹³ Figuur 2 geeft ook de verdeling van de huishoudens die gebruik maken van opvang via de Wet kinderopvang (per inkomensklasse van 5 duizend euro).¹⁴ Hieruit blijkt dat voor een aanzienlijk deel van de gebruikers de ouderbijdrage flink is gedaald sinds 2005. Gezinnen met een inkomen gelijk aan modaal (30 duizend euro in 2007) en hoger ontvangen ook na de voorgestelde ombuigingen in 2009 nog steeds aanzienlijk meer subsidie dan in 2005.

Macro-economische effecten. Kolom 1 in Tabel 2 geeft de gesimuleerde structurele effecten van de intensiveringen in de ouderbijdragentabellen sinds 2005, waarbij wordt aangenomen dat de budgettaire uitgaven worden gefinancierd door een generieke verhoging van de schijftarieven van de loon- en inkomstenbelasting.

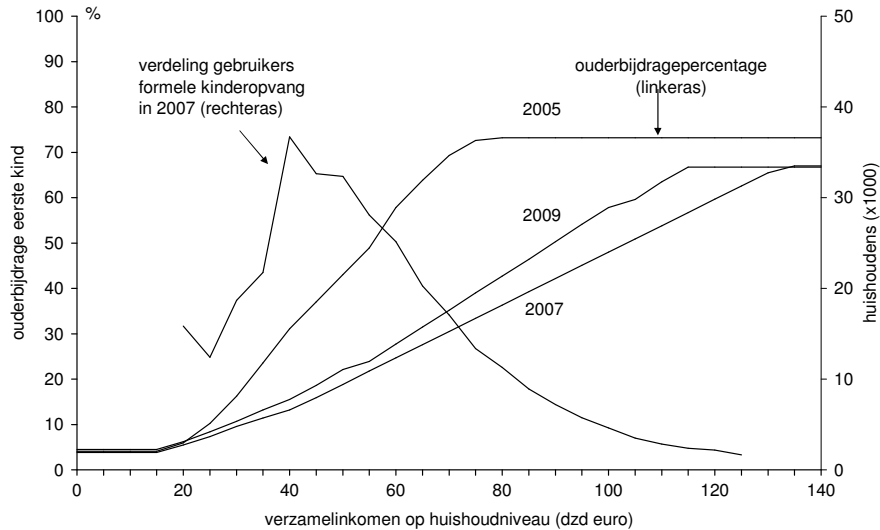
De daling van de ouderbijdrage heeft met name een effect gehad op de markt voor kinderopvang. De daling van de ouderbijdrage met 55% resulteerde in een stijging van het gebruik met 18 procent, voor zowel de

¹² Zie Jongen (2008).

¹³ Daarnaast zijn er nog wijzigingen in de ouderbijdragentabel voor het tweede kind en de maximum uurprijs waarover subsidie kan worden ontvangen.

¹⁴ Voor een indicatie van de koopkrachteffecten naar inkomen voor enkele standaardhuishoudens zie het Speciaal Onderwerp "Kinderopvang" in CPB (2008a).

Figuur 2 Ouderbijdragenpercentage eerste kind en verdeling gebruikers formele kinderopvang, naar inkomen.

Bron: OC&W (persoonlijke communicatie) en eigen berekeningen.

kinderdagopvang als de buitenschoolse opvang. Ongeveer de helft van de stijging in het gebruik komt door een hogere arbeidsparticipatie van ouders, de andere helft is het gevolg van substitutie van formele voor informele kinderopvang.¹⁵

De effecten op de arbeidsparticipatie en productie laten zien dat het voor ouders van jonge kinderen aantrekkelijk wordt om meer te werken. Met name voor tweede verdieners en alleenstaande ouders. Alleenstaanden gaan wat minder werken door de verhoging van de schijftarieven van de loon- en inkomstenbelasting. Per saldo resulteert een bescheiden stijging van het arbeidsaanbod in arbeidsjaren van 0,1%. De productie volgt de arbeidsparticipatie in arbeidsjaren en stijgt ook met 0,1%. De intensiveringen in de afgelopen jaren hebben bijgedragen aan een hogere arbeidsparticipatie.

Kolom 2 in Tabel 2 geeft de structurele effecten van de voorgenomen omhoogingen in de ouderbijdragentabellen voor 2009, waarbij de budgettaire besparing is gebruikt om de schijftarieven van de loon- en inkomstenbelasting te verlagen.

¹⁵ Dit is geen aanname maar een modeluitkomst. Zij is het resultaat van o.a. de aannames voor de arbeidsaanbodelasticiteit en de prijselasticiteit van de formele kinderopvang.

Tabel 2 Structurele effecten wijzigingen ouderbijdrage^a

	Intensiveringen 2006 – 2007 ^b	Ombuigingen 2009 ^c
	procentuele mutaties	
Kinderdagopvang		
Prijs voor ouders	– 55	29
Gebruik	18	– 5
- door mutatie arbeidsparticipatie (aandeel)	43%	43%
- substitutie informeel–formeel (aandeel)	57%	57%
Buitenschoolse opvang		
Prijs voor ouders	– 55	29
Gebruik	18	– 5
- door mutatie arbeidsparticipatie (aandeel)	50%	49%
- substitutie informeel–formeel (aandeel)	50%	51%
Participatie en productie		
Arbeidsaanbod in arbeidsjaren	0,1	0,0
- kostwinners (met en zonder kinderen)	0,2	– 0,1
- tweede verdiemers (met en zonder kinderen)	0,3	– 0,1
- alleenstaande ouders (met kinderen)	1,6	– 0,3
- alleenstaanden (zonder kinderen)	– 0,1	0,0
Productie	0,1	0,0

^a In de simulaties worden de intensiveringen gefinancierd door de schijftarieven van de loon- en inkomstenbelasting te verhogen, de vrijkomende publieke gelden van de ombuigingen worden gebruikt om de schijftarieven van de loon- en inkomstenbelasting te verlagen.

^b Structureel effect intensiveringen in de ouderbijdragentabellen 2006–2007 (budgettair structureel +930 mln euro).

^c Structureel effect ombuigingen in de ouderbijdragentabellen in 2009 (budgettair structureel –350 mln euro).

Voor zowel de kinderdagopvang als de buitenschoolse opvang stijgt de ouderbijdrage met 29%¹⁶, en daalt het gebruik met 5%. Wederom is ongeveer de helft van de daling in het gebruik het gevolg van minder arbeidsparticipatie door ouders van jonge kinderen, en de rest het gevolg van het vervangen van informele voor formele kinderopvang. Het effect op het totale arbeidsaanbod in arbeidsjaren en op de productie is nihil. Ouders met jonge kinderen gaan wel wat minder werken.

¹⁶ Ten opzichte van de ouderbijdrage na de intensiveringen in 2006 en 2007.

Nabranders. In een spraakmakend paper analyseerde Rosen (1997) de expansieve groei van de formele kinderopvang in Zweden. Een van zijn belangrijkste inzichten was dat niet alleen het effect op de formele productie van belang is, maar ook het effect op de samenstelling daarvan. De stijging van de formele kinderopvang onttrekt productiefactoren aan de rest van de formele economie. Ter illustratie, volgens de bovenstaande analyse is het formele arbeidsaanbod door de intensiveringen in de ouderbijdragentabel in 2006 en 2007 structureel met ongeveer 10 duizend arbeidsjaren toegenomen. Het aantal plaatsen in de KDV en de BSO is door deze intensiveringen structureel met respectievelijk 40 en 20 duizend plaatsen toegenomen. Uitgaande van een leidster-kind ratio van 1 op 5 voor de KDV en 1 op 10 voor BSO is dit een toename van 10 duizend leidsters. In arbeidsjaren wat minder dan 10 duizend omdat leidster in de BSO een deeltijd baan is (kinderen worden allen buiten schooluren opgevangen). Dit suggereert dat er vrijwel geen productiefactoren zijn vrijgespeeld voor formele productie anders dan formele kinderopvang. Daarmee lijkt de vraag gerechtvaardigd of de maatschappelijke kosten van een verdere verhoging van de subsidie voor formele kinderopvang nog opwegen tegen de baten.¹⁷ Vanuit het oogpunt van participatie lijkt dit in ieder geval moeilijk te motiveren. *Mutatis mutandis* geldt voor de voorgenomen ombuigingen in 2009 en 2010 dat de kosten daarvan de baten wellicht niet veel ontlopen.

Wijzigingen in de publieke uitgaven aan gastouderopvang. De introductie van de Wet kinderopvang in 2005 leidde uiteindelijk tot een sterke groei in de gastouderopvang (zie boven). Deze groei kreeg nog een extra impuls door de verhoging van de subsidie per uur in 2006 en 2007. Een groot deel van de extra uitgaven gaat naar opvang die voorheen informeel plaatsvond door familie of bekenden en die nu ‘geformaliseerd’ is om gebruik te kunnen maken van de geboden subsidiemogelijkheden.

Het kabinet heeft besloten om de regeling voor gastouderopvang minder aantrekkelijk te maken, door de subsidie voor gastouderopvang te verlagen en slechts over een beperkt aantal uren per week te verstrekken. De precieze vormgeving is nog in voorbereiding maar beoogd wordt een structurele ombuiging te realiseren van 380 mln euro.¹⁸

¹⁷ Met een gemiddelde subsidievoet van 81% in 2007 (bron: OC&W, persoonlijke communicatie) wordt de formele kinderopvang per saldo al aanzienlijk meer gesubsidieerd dan belast.

¹⁸ Naast de ombuigingen bij de ouderbijdragentabellen en de gastouderopvang neemt het kabinet nog een aantal maatregelen die tezamen een structurele be-

Macro-economische effecten. Kolom 1 in Tabel 3 geeft het structurele effect van de intensiveringen bij de gastouderopvang sinds de introductie van de Wet kinderopvang, waarbij wederom wordt aangenomen dat de budgettaire uitgaven worden gefinancierd door een generieke verhoging van de schijftarieven van de loon- en inkomstenbelasting.

De subsidie voor gastouderopvang werkt in het model anders door dan een subsidie voor KDV of BSO. Ik heb daarvoor gekozen omdat de relatie met arbeidsparticipatie minder duidelijk is. De recente aanwas van gastouders bestaat voor een groot deel uit familie, vrienden en bekenden van de ouders.¹⁹ Het is daarbij vrijwel onmogelijk te controleren hoeveel opvang er daadwerkelijk geleverd wordt door een groot deel van deze gastouders. Ouders en gastouders hebben dan een prikkel om zoveel mogelijk uren opvang op te geven, onafhankelijk van de participatie van de ouders, zij strijken de subsidie op en verdelen de winst. De Wet kinderopvang staat dit ook toe, beide partners hoeven per week maar 1 uur te werken om voor de gehele week subsidie te kunnen claimen. En de gastouderbureaus die moeten waken voor oneigenlijk gebruik hebben juist baat bij een groot gebruik als zij betaald worden per uur opvang. Bij de KDV en BSO is daarentegen vrij gemakkelijk te controleren of de opvang ook daadwerkelijk geleverd wordt, en worden ouders er financieel juist slechter van als zij meer uren opvang opgeven.

De relatie tussen arbeidsparticipatie en het gebruik van subsidies voor gastouderopvang is onduidelijk. Wellicht dat ouders die meer werken wel meer uren gastouderopvang opgeven dan ouders die minder werken, maar daar staat dan tegenover dat de subsidie per uur opvangt daalt naarmate iemand meer verdient. Bij gebrek aan betere informatie heb ik aangenomen dat de subsidie voor gastouderopvang per saldo niet afhangt van het aantal gewerkte uren. Wel weten we dat de subsidie alleen geldt voor gezinnen waarvan beide ouders werken (of de alleenstaande ouder werkt). De subsidie is daarom vormgegeven als een constante arbeidskorting voor tweede verdieners en alleenstaande ouders met kinderen tot en met 12 jaar. Daarbij wordt verder aangenomen dat de helft van de subsidie meteen terugstroomt naar de staatskas in de vorm van loon- en inkomstenbelasting

sparing moeten opleveren van ongeveer 100 mln euro. In totaal wordt er structureel ruim 800 miljoen euro bezuinigd ten opzichte van het pad zonder ombuigingen. Maar let wel, dit betekent nog steeds dat er over een paar jaar meer geld gaat naar formele kinderopvang dan in het heden, de groei in de subsidiëring neemt echter sterk af.

¹⁹ Zie bijvoorbeeld de brief van staatsecretaris Dijkema van OC&W aan de Tweede Kamer d.d. 20 juni 2008.

betaald door de gastouder.²⁰ Omdat de relatie tussen arbeidsparticipatie en het gebruik van subsidies voor gastouderopvang met aanzienlijke onzekerheid is omgeven zijn ook de uitkomsten met de nodige onzekerheid omgeven. Bij de bepaling van de macro-economische effecten beperken wij ons verder tot het effect op de arbeidsparticipatie.

De aldus vormgegeven subsidie voor gastouderopvang maakt het aantrekkelijker voor tweede verdieners en alleenstaande ouders om in deeltijd te gaan werken. Enerzijds treden meer personen toe tot de arbeidsmarkt, anderzijds gaan reeds werkende ouders minder uren werken.

Tabel 3 Structurele wijzigingen uitgaven gastouderopvang^a

	Intensiveringen 2006 – 2007 ^b	Ombuigingen 2010 ^c
Participatie en productie	procentuele mutaties	
Arbeidsaanbod in arbeidsjaren ^d	– 0,2	0,1
- kostwinners (met en zonder kinderen)	– 0,3	0,1
- tweede verdieners (met en zonder kinderen)	– 0,1	0,0
- alleenstaande ouders (met kinderen)	– 2,6	1,2
- alleenstaanden (zonder kinderen)	0,0	0,0
Productie ^e	– 0,2	0,1

^a In de simulaties worden de intensiveringen gefinancierd door de schijftarieven van de loon- en inkomstenbelasting te verhogen, de vrijkomende publieke gelden van de ombuigingen worden gebruikt om de schijftarieven van de loon- en inkomstenbelasting te verlagen.

^b Structureel effect intensiveringen in de gastouderopvang in 2006–2007, (budgettaire structureel +700 mln euro).

^c Structureel effect ombuigingen in de gastouderopvang 2010 (budgettaire structureel –380 mln euro).

^d Exclusief het arbeidsaanbod van gastouders.

^e Exclusief de productie van gastouders.

Per saldo daalt het arbeidsaanbod in arbeidsjaren, mede door de hogere belastingtarieven om de subsidies voor gastouderopvang te financieren. Door de daling in het arbeidsaanbod in arbeidsjaren daalt ook de formele productie.

Kolom 2 in Tabel 3 geeft de structurele effecten van de voorgestelde ombuigingen in de gastouderopvang in 2010. De precieze vormgeving van de ombuigingen is nog in voorbereiding, wij nemen het budgettaire beslag als leidend en rapporteren de participatie- en productie-effecten. De voorge-

²⁰ Voor zover de loon- en inkomstenbelasting van de gastouder meer (minder) is dan de helft van de subsidie voor ouders zijn de effecten kleiner (groter) dan vermeld in Tabel 3.

stelde inperking van de gastouderopvang heeft *mutatis mutandis* naar verwachting een bescheiden positief effect op de arbeidsparticipatie en productie. Ook deze uitkomst is echter met de nodige onzekerheid omgeven. Het effect van ombuigingen in de gastouderopvang op de participatie van ouders lijkt in ieder geval kleiner dan van ombuigingen in de kinderdagopvang en de buitenschoolse opvang. Het gebruik van subsidies voor gastouderopvang hangt vermoedelijk minder sterk samen met arbeidsparticipatie dan het gebruik van subsidies voor kinderdagopvang en buitenschoolse opvang.

Recente voorstellen voor de ouderbijdragesystematiek. De analyse hierboven geeft aan dat vanuit participatieoogpunt een verdere generieke intensivering van de subsidievoet van formele opvang niet voor de hand ligt. Dit zou alleen leiden tot het verder formaliseren van de opvang, maar geen arbeidsjaren vrijspelen voor andere formele productie. Maar wellicht is er nog winst te behalen door de ouderbijdrage anders vorm te geven. Hieronder analyseer ik twee hervormingsopties die genoemd worden bij de discussie over de toekomst van de Wet kinderopvang: i) de ouderbijdrage alleen op basis van het inkomen de meest verdiende partner (de ‘Commissie Bakker’ variant), ii) minder subsidie voor de eerste dagen opvang en meer subsidie voor latere dagen opvang.

De Commissie Arbeidsparticipatie (‘Commissie Bakker’) heeft onlangs voorgesteld om de ouderbijdrage alleen afhankelijk te maken van het inkomen van de kostwinner. Wanneer een tweede verdiener dan meer gaat werken betaalt hij of zij niet meer per uur opvang. Tabel 4 geeft de uitkomsten van een specifieke invulling van deze variant, waarbij de maatregel wordt gefinancierd door een hoger maximum ouderbijdragenpercentage in de ouderbijdragentabel. De idee daarachter is dat vooral veelverdienende tweeverdieners initieel profiteren van het voorstel. Tweede verdieners gaan inderdaad meer werken, maar kostwinners en alleenstaande ouders gaan minder werken. Per saldo is het effect op de participatie echter nihil. Het voorstel verlaagt de marginale druk van een hogere bijdrage per uur voor een tweede verdiener, maar verhoogt de marginale druk van een extra uur kinderopvang.²¹

Een ander voorstel dat genoemd wordt in de discussie is het verschuiven van de subsidie naar bijvoorbeeld de derde en verdere dag van het gebruik van formele opvang. De idee is daarbij dat de eerste twee dagen opvang voor veel ouders die gebruik maken van formele kinderopvang inframarginaal zijn bij de arbeidsaanbodbeslissing. Zij zullen altijd twee of meer da-

²¹ Voor een analyse van o.a. het voorstel van de Commissie Bakker zie ook de bijdrage van Nijboer en Versantvoort elders in deze uitgave van TPEdigitaal.

gen kinderopvang gebruiken, onafhankelijk van de subsidie. Het verschuiven van de subsidie van zeg de eerste twee dagen naar de derde en verdere dagen heeft inderdaad een positief effect op de arbeidsparticipatie (niet in tabel).²² Daar staat echter tegenover dat dit een aanzienlijk koopkrachtverlies is voor de laagste inkomens. Zij moeten de eerste twee dagen nu helemaal zelf betalen.

Tabel 4 Structurele effecten ‘Commissie Bakker’ en inkomensafhankelijke combinatiekorting

	Variant geïnspireerd door Inkomensafhankelijke de ‘Commissie Bakker’ ^a combinatiekorting ^b	
Participatie en productie	procentuele mutaties	
Arbeidsaanbod in arbeidsjaren	0,0	0,1
- kostwinners (met en zonder kinderen)	- 0,1	- 0,1
- tweede verdiemers (met en zonder kinderen)	0,1	0,5
- alleenstaande ouders (met kinderen)	- 0,9	2,9
- alleenstaanden (zonder kinderen)	0,0	- 0,1
Productie	0,0	0,2

^a In de simulatie wordt de ouderbijdrage alleen gebaseerd op het inkomen van de kostwinner. Het budgettair beslag is 300 mln euro. Dit wordt gefinancierd door het maximum ouderbijdragenpercentage te verhogen. Financiering met een verhoging van de schijftarieven van de loon- en inkomstenbelasting leidt tot een vergelijkbaar effect op de totale arbeidsparticipatie in arbeidsjaren.

^b In de simulatie wordt de inkomensafhankelijke combinatiekorting over het traject 50% WML – 300% WML verhoogd. Het budgettair beslag is 300 mln euro. Dit wordt gefinancierd door de schijftarieven van de loon- en inkomstenbelasting te verhogen.

Als variant wordt verder soms genoemd dat ouders alleen opvang kunnen declareren voor de dagen dat zij (beiden) werken. Dit levert echter veel administratieve kosten op, en de eventuele winst lijkt beperkt. Zolang ouders maar een significant deel van de kosten moeten betalen zullen zij niet gebruik maken van formele kinderopvang om andere redenen dan arbeidsparticipatie.

Tabel 4 geeft verder nog een interessant alternatief voor het intensiveringen of verschuivingen in de ouderbijdrage voor kinderopvang, de inko-

²² Zie Jongen (2008).

mensafhankelijke combinatiekorting (IACK). Een IACK is een belastingkorting voor tweede verdiemers met jonge kinderen die oploopt met het inkomen van de tweede verdiener. Deze maatregel richt zich nog meer op de tweede verdiemers dan subsidies voor formele kinderopvang, en is daarmee nog meer gericht op personen die volgens empirische studies relatief gevoelig zijn voor een verhoging van hun netto loon. Daarbij lokt de IACK geen substitutie uit van informele voor formele opvang, waardoor er meer subsidie overblijft voor het stimuleren van arbeidsparticipatie. Tabel 4 geeft de effecten van een IACK met hetzelfde budgettaire beslag als de variant geïnspireerd op de Commissie Bakker, waarbij de subsidie oploopt tussen 50 en 300% WML (het inkomen van de tweede verdiener). De participatie stijgt, en de productie stijgt nog meer, omdat de hogere subsidie met name terecht komt bij tweede verdiemers die relatief veel verdienen, en dus relatief productief zijn.²³

4 Kinderopvang en het kind

In het voorgaande stond het effect op de arbeidsparticipatie van de ouders centraal. Ook het effect op de ontwikkeling van en het welbevinden van het kind lijkt van belang bij het al dan niet te subsidiëren van formele kinderopvang. Hieronder volgt een beknopt overzicht van literatuur over dit onderwerp.

Weinig kennis over de ‘output’ in Nederland, wel daarbuiten. In Nederland is er praktisch geen onderzoek dat kinderen door de tijd volgt om de effecten van deelname aan kinderopvang op de ontwikkeling van het kind te bepalen.²⁴ In verschillende andere landen wordt dit wel gedaan. Lichtend voorbeeld hierbij is de VS waar decennia geleden al een panelonderzoek is opgestart, de *National Day Care Study*. Belangrijke bevindingen daaruit waren dat kleinere groepen en een hoger opleidingsniveau van de leidster een positief effect hebben op de ontwikkeling van het kind.²⁵ Verder heeft meer specialisatie in jonge kinderen tijdens de opleiding voor leidsters een positief effect op de ontwikkeling van kinderen die deelnemen aan de kinderopvang. Meer recent onderzoek van het *National Institute of Child Health and Human*

²³ Overigens is de IACK al flink verhoogd, en is het marginale tarief van de tweede verdiener al een stuk lager dan dat van kostwinners, zie de bijdragen van Van Opstal en Lever in CPB (2008b).

²⁴ Een positieve uitzondering daarop is de analyse van de Proefkreeche uit de jaren 70 van de vorige eeuw, zie Van IJzendoorn e.a. (2005).

²⁵ Zie bijvoorbeeld de oratie van Tavecchio (2002).

Development laat zien dat deelname aan kinderopvang goed lijkt te zijn voor cognitieve vaardigheden zoals rekenen en lezen, maar slecht voor niet-cognitieve (sociale) vaardigheden.²⁶ De negatieve effecten op niet-cognitieve vaardigheden treden met name op bij jonge kinderen (< 3 jaar). Verder blijkt intensieve kinderopvang (> 30 uur per week) gunstig voor kinderen uit lagere inkomensklassen, terwijl intensieve opvang juist ongunstig is voor kinderen uit hogere inkomensklassen.

Wel kennis over de ‘inputs’ in Nederland, en daarbuiten. Internationale data geeft aan dat Nederland gunstig scoort wat betreft het maximaal aantal kinderen per leidster, en gemiddeld wat betreft de opleiding voor leidsters.²⁷ De reguliere opleiding in Nederland is een MBO-opleiding, met in het laatste jaar een specialisatie voor kinderopvang. Nederland loopt daarmee wel achter bij Scandinavië, waar een aanzienlijk deel van de leidsters een hogere opleiding heeft genoten vergelijkbaar met docenten van de lagere school. Een belangrijke kanttekening daarbij is dat kinderen in Nederland (grotendeels) al vanaf 4 jaar naar school gaan, in Scandinavië is dat pas vanaf 6 of 7 jaar (zie CPB 2008). Verder is in Nederland meestal sprake van deeltijdopvang, in lijn met de voorkeuren van ouders.²⁸ Buitenlandse studies suggereren dat dit prima is voor kinderen uit welgestelde gezinnen, maar wellicht onvoldoende is voor kinderen uit armere gezinnen (voor zover zij al deelnemen).

Vermeer e.a. (2005) van het Nederlands Consortium Kinderopvang Onderzoek (NCKO) gebruiken een groot aantal andere internationaal vergelijkbare indicatoren van factoren die volgens de literatuur een belangrijke rol spelen bij de ontwikkeling van het kind. Volgens studies van het NCKO scoorde de Nederlandse (kinderdag)opvang in 1995 gemiddeld nog goed met een 4,8 op een schaal van 1 (slecht) tot 7 (uitstekend). In 2001 was dit gedaald tot 4,3 en in 2005 tot 3,0.²⁹ Volgens een recente studie van

²⁶ Zie de oratie van Rixsen-Walraven (2000), en meer recent Loeb e.a. (2005) en Baker e.a. (2005). Voor het belang van zowel cognitieve als niet-cognitieve vaardigheden later in het werkzame leven, zie bijvoorbeeld Heckman e.a. (2006) Overigens bevorderen cognitieve vaardigheden vroeg in het leven het aanleren van niet-cognitieve vaardigheden later in het leven, zie bijvoorbeeld Borghans e.a. (2008). Toekomstig onderzoek moet uitwijzen hoe het uiteindelijke effect van kinderopvang op het totaal aan vaardigheden in het volwassen leven uitpakt.

²⁷ Zie CPB (2008a).

²⁸ Zie Onderwijsraad (2008) en Portegijs en Keuzekamp (2008).

²⁹ Vooral de aspecten gezondheid, hygiëne en fysieke veiligheid blijven achter bij internationaal erkende standaards, alsook de aanwezigheid en toegankelijkheid van ontwikkelingsmateriaal in de kindercentra.

Groeneveld e.a. (2008) scoorde de (kinderdag)opvang ook in 2006 gemiddeld nog mager met een 3,3.³⁰

In navolging van de vermeende daling in de kwaliteit heeft Bureau Bartels (2006) onderzoek gedaan naar de oorzaken van de daling van de kwaliteit. Als oorzaken werden onder andere genoemd een tekort aan gekwalificeerd personeel en een hogere werkdruk door de sterke groei in de kinderopvang, en onvoldoende afstemming tussen opleiding en praktijk. Enquêtes onder ouders geven overigens een meer gemengd beeld van de gepercipieerde kwaliteit van de formele kinderopvang. In een enquête van Kok e.a. (2005) onder gebruikers scoort de kinderdagopvang goed met een 8,1. Maar in een enquête van Portegijs e.a. (2006) onder zowel gebruikers als niet-gebruikers vindt slechts 30 procent van de geënquêteerden kinderdagopvang een goede opvangvorm. Toekomstig onderzoek moet uitwijzen hoe de (gepercipieerde) kwaliteit zich verder heeft ontwikkeld.³¹

5 Conclusies

Een reeks incidentele factoren heeft geleid tot een sterke groei in de formele kinderopvang in de afgelopen jaren. Naar verwachting zal de groei in de kinderdagopvang de komende jaren flink afzwakken, de participatie van moeders zal stabiliseren en de subsidie zal niet verder worden verhoogd. Daarbij is het gebruik inmiddels op Scandinavisch niveau (in 'personen', omdat veel moeders in deeltijd werken is de opvang meestal ook deeltijd) en dit geeft wellicht ook aan dat de bovengrens in zicht komt. Meer groei is nog wel mogelijk bij de buitenschoolse opvang, maar ook daar zal vermoedelijk een flinke vertraging in de groei optreden. De gastouderopvang wordt vanaf 2010 sterk ingeperkt, en zal na de explosieve groei in de afgelopen jaren weer flink terugvallen.

Modeluitkomsten suggereren dat de recente intensiveringen in de kinderdagopvang en de buitenschoolse opvang hebben bijgedragen aan de formele arbeidsparticipatie. De additionele participatie kwam echter grotendeels ten goede aan de kinderopvangsector. Een verdere generieke intensivering van de formele kinderopvang ligt daarom vanuit participatieoogpunt niet voor de hand. Dit leidt uiteindelijk alleen tot een verdere formalisering van informele opvang. Modeluitkomsten suggereren verder

³⁰ Vooral de aspecten gezondheid, hygiëne en fysieke veiligheid blijven achter bij internationaal erkende standaards, alsook de aanwezigheid en toegankelijkheid van ontwikkelingsmateriaal in de kindercentra.

³¹ Dit najaar is een nieuwe meting gehouden. De uitkomsten worden in het voorjaar van 2009 gepubliceerd.

dat recente voorstellen om de ouderbijdragetabellen anders vorm te geven slechts een marginaal effect hebben op de participatie, dit geldt bijvoorbeeld voor het voorstel van de Commissie Bakker om het inkomen van de tweede verdiener niet mee te tellen, of leiden tot negatieve inkomenseffecten voor lage inkomens. Een interessant alternatief om de participatie van jonge moeders te stimuleren, met name in uren, is de inkomensafhankelijke combinatiekorting.³²

Waar subsidies voor kinderdagopvang en buitenschoolse opvang de participatie van ouders bevorderen is dit minder duidelijk bij de subsidie-regeling voor gastouderopvang. Omdat moeilijk valt te controleren of er daadwerkelijk opvang wordt geleverd is de relatie met arbeidsparticipatie zwak. Modeluitkomsten suggereren dat de intensiveringen in de gastouderopvang niet hebben bijgedragen aan de formele arbeidsparticipatie van ouders (natuurlijk wel van gastouders).

Als participatie-instrument lijken kinderopvangsubsidies bij de huidige subsidiehoogte (gemiddeld maar liefst 81% van de kostprijs in 2007) grotendeels uitgewerkt. Een andere reden waarom de overheid kinderopvang zou kunnen subsidiëren is omdat zij denkt dat dit goed is voor de ontwikkeling van het kind. Voor Nederland is hier helaas weinig over bekend. Metingen op basis van grotendeels objectieve factoren van het Nederlandse Consortium Kinderopvang Onderzoek suggereren dat de gemiddelde kwaliteit van de formele kinderdagopvang in Nederland over de periode 1995-2006 aanzienlijk is gedaald. Als mogelijke oorzaak wordt de sterke groei van de sector genoemd. Enquêtes onder ouders geven echter een meer gemengd beeld van de gepercipieerde kwaliteit van formele kinderopvang. Vooralsnog lijkt het fair te concluderen dat er geen sterke aanwijzingen dat een generieke verhoging van deelname aan kinderopvang de ontwikkeling van de kinderen zal stimuleren. Voor sommige (achterstands)groepen is dit wellicht wel het geval, bijvoorbeeld in combinatie met voor- en vroegschoolse educatie.

Auteur

De auteur is verbonden aan het Centraal Planbureau. E-mail: E.L.W.Jongen@cpb.nl. Deze bijdrage is op persoonlijke titel geschreven.

³² Deze is recentelijk al aanzienlijk geïntensiveerd.

Literatuur

- Baker, M., J. Gruber en K. Milligan, 2005, Universal childcare, maternal labor supply and family well-being, NBER Working Paper 11832, Cambridge.
- Borghans, L., A. Duckworth, J. Heckman en B. ter Weel, 2008, The economics and psychology of personal traits, IZA Discussion Paper 3333, Bonn.
- Bureau Bartels, 2006, Mogelijkheden voor verbetering van de (proces)kwaliteit in kinderdagverblijven, Amersfoort.
- CPB, 1998, *Macro Economische Verkenning 1999*, CPB, Den Haag.
- CPB, 2008a, *Macro Economische Verkenning 2009*, CPB, Den Haag.
- CPB, 2008b, *Nieuwsbrief September*, CPB, Den Haag.
- Evers, M., R. de Mooij en D. van Vuuren, 2008, The wage elasticity of labour supply: A synthesis of empirical estimates, *De Economist*, vol. 156(1): 25-43.
- Groenveld, M., H. Vermeer, M. van IJendoorn en M. Linting, 2008, Welbevinden en stress van kinderen in de kinderopvang, Universiteit Leiden.
- Groot, W. en H. Maassen van den Brink, 1996, Monitoring kinderopvang - Verandering in het gebruik van kinderopvang 1991-1995, Amsterdam/Leiden.
- Heckman, J., J. Stixrud en J. Urzua, 2006, The effects of cognitive and noncognitive abilities on labor market outcomes and social behavior, *Journal of Labor Economics*, 24(3): 411-82.
- Jongen, E., 2008, Child care subsidies revisited, CPB Document, te verschijnen.
- Kok, L., I. Groot, J. Mulder, K. Sadiraj en M. van Ham, 2005, De markt voor kinderopvang in 2004, SEO, Amsterdam.
- Loeb, S., M. Bridges, B. Fuller, R. Rumberger en D. Bassok, 2005, How much is too much?, NBER Working Paper 11812, Cambridge.
- Onderwijsraad, 2008, *Een rijk programma voor ieder kind*, Den Haag.
- Ooms, I., I. Groot, E. Eggink, L. Janssens en J. van Seters, 2003, Landelijk ramingsmodel kinderopvang, SCP-werkdocument 98, Den Haag.
- Plantenga, J., Y. Wever, B. Rijkers en P. de Haan, 2005, Arbeidsmarktparticipatie en de kosten van kinderopvang, *Economisch Statistische Berichten*, nr. 4455: 115.
- Portegijs, W., M. Cloin, I. Ooms en E. Eggink, 2006, Hoe het werkt met kinderen, SCP, Den Haag.
- Portegijs, W., B. Hermans en V. Lalta, 2006, *Emancipatiemonitor 2006*, SCP/CBS, Den Haag.
- Portegijs, W. en S. Keuzekamp, 2008, Nederland deeltijdland, SCP, Den Haag.
- Riksen-Walraven, M., 2000, *Tijd voor kwaliteit in de kinderopvang*, Vossiuspers Amsterdam,
- Rosen, S., 1997, Public employment, Taxes and the welfare state in Sweden, in: R. Freeman, R. Topel, en B. Swedenborg (eds), *The welfare state in transition: Reforming the Swedish model*, University of Chicago Press, Chicago, blz. 79-108.
- SCP, 2000, *Sociaal Cultureel Rapport 2000*, Den Haag, blz. 202.
- Tavecchio, L., 2002, *Van opvang naar opvoeding*, Vossiuspers Amsterdam.

Vuuren, D van en R. Euwals, 2006, De structurele groei van het arbeidsaanbod op de middellange termijn, CPB Memorandum 155, Den Haag.

IJzendoorn, R. van, Tavecchio, L. en M. Riksen-Walraven, 2005, *De kwaliteit van de Nederlandse kinderopvang*, Boom, Amsterdam.